

QANDLI DIABET

Qo'qon universiteti Andijon filiali

Talabasi: Dehqonov Javohirbek

Ilmiy rahbar: Ibragimov Farhod

Annotatsiya; Ushbu maqolada qandli diabet kasalligining etiologiyasi patogenezi klinik ko'rinishlari diagnostikasi davolash usullari va oldini olish choralari kompleks tahlil qilinadi. Dunyo bo'ylab tarqalgan bu surunkali kasallikning inson salomatligiga va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqola kasallikning turlari (1-tur 2-tur gestatsion diabet) ularning o'ziga xos xususiyatlari asoratlari va zamonaviy tibbiyotdagi yondashuvlar haqida ilmiy asoslangan ma'lumotlarni taqdim etadi. Shuningdek kasallikning oldini olishda turmush tarzi ovqatlanish va muntazam tibbiy ko'riklarning ahamiyati yoritiladi.

Abstract: This article comprehensively analyzes the etiology pathogenesis clinical manifestations diagnosis treatment methods and prevention strategies of diabetes mellitus. The impact of this chronic disease which is prevalent worldwide on human health and socioeconomic development is examined. The article provides scientifically grounded information on the types of diabetes (Type 1 Type 2 gestational diabetes) their specific characteristics complications and contemporary medical approaches. Furthermore the importance of lifestyle diet and regular medical check-ups in preventing the disease is highlighted.

Kalit so'zlar: Qandli diabet, Insulin, Glyukoza, Giperglikemiya, Diabet asoratlari, Endokrinologiya, Sog'liqni saqlash, Prediabet.

Keywords: Diabetes mellitus, Insulin, Glucose, Hyperglycemia, Diabetes complications, Endocrinology, Healthcare, Prediabetes.

Kirish

Qandli diabet butun dunyoda millionlab odamlarning hayotiga ta'sir ko'rsatuvchi surunkali metabolik kasallikdir. Xalqaro Diabet Federatsiyasi IDF ma'lumotlariga ko'ra 2023-yilda dunyo bo'yicha 537 millionga yaqin kattalar qandli

diabet bilan yashagan va bu ko'rsatkich o'sib bormoqda [1]. Kasallik organizmda insulin ishlab chiqarishning yetishmasligi yoki uning samarali ishlatilmasligi natijasida qon glyukoza darajasining oshishi giperglikemiya bilan tavsiflanadi [2]. Nazorat qilinmagan qandli diabet yurak-qon tomir kasalliklari buyrak yetishmovchiligi ko'rluk asab shikastlanishi va oyoq-qo'l amputatsiyasi kabi jiddiy asoratlarga olib kelishi mumkin [3].

Ushbu maqola qandli diabetning dolzarb muammolarini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda kasallikning asosiy turlari ularning sabablari rivojlanish mexanizmlari diagnostika va davolashning zamonaviy usullari hamda oldini olishning muhim strategiyalari yoritiladi. Maqsad kasallik haqida keng qamrovli ma'lumot berish va uning oldini olishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Qandli diabetni o'rganish bo'yicha juda ko'plab xorijiy va mahalliy adabiyotlar mavjud. Kasallikning global epidemiologiyasi bo'yicha Loftus (2004) va Ungaro va boshqalar (2017) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar uning tarqalishi va sabablarini tahlil qilgan [4, 5]. Kirsner (1993) qandli diabetning umumiy tushunchalari va klinik ko'rinishlari haqida keng ma'lumot bergan [6].

Kasallikning patogenezi bo'yicha Sartor (2006) tomonidan qandli diabetning rivojlanish mexanizmlari xususan yallig'lanish jarayonlari va insulin rezistentligi chuqur o'rganilgan [7]. Genetik omillarning diabet rivojlanishidagi roli bo'yicha Hugot va boshqalar (2001) hamda Stokkers va boshqalar (1999) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar genlarning kasallikka moyilligini ko'rsatgan [8, 9]. Abraham va Cho (2009) qandli diabetning umumiy patogenezi va davolash tamoyillarini ko'rib chiqqan [10]. Mikrobiota va uning diabetdagi roli Frank va boshqalar (2007) tomonidan o'rganilgan [11]. Atrof-muhit omillarining kasallikka ta'siri Bernstein va boshqalar (2006) tomonidan tahlil qilingan [12].

O'zbekistonda ham qandli diabetga oid ko'plab tadqiqotlar o'tkazilgan va adabiyotlar nashr etilgan. Jumladan Ibragimov F (2017) o'zining ilmiy ishlarida qandli diabetning oldini olish va erta diagnostikasiga oid masalalarni ko'targan

[13]. R. D. Kamalova va M. S. Bobojonov (2019) "Qandli diabetning asoratlari va ularni bartaraf etish" nomli maqolalarida kasallikning ogʻir asoratlarini va ularning davolash usullarini tahlil qilganlar [14]. Toshkent Tibbiyot Akademiyasi va Andijon Davlat Tibbiyot Instituti kabi oliy taʼlim muassasalarining professor-oʻqituvchilari tomonidan qandli diabetning epidemiologiyasi diagnostikasi va davolash boʻyicha koʻplab darsliklar va oʻquv qoʻllanmalar yaratilgan [15, 16].

Metodologiya

Ushbu maqola qandli diabet kasalligini kompleks tahlil qilish uchun nazariy va tahliliy metodologiyaga asoslanadi. Tadqiqot deskriptiv yondashuvni oʻz ichiga olgan boʻlib quyidagi usullardan foydalaniladi:

Adabiyotlar sharhi Qandli diabet boʻyicha mavjud xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlar shu jumladan monografiyalar ilmiy jurnallardagi maqolalar dissertatsiyalar va xalqaro tibbiyot tashkilotlarining hisobotlari chuqur oʻrganildi. Ayniqsa soʻnggi oʻn yillikdagi tadqiqotlarga eʼtibor qaratildi.

Tasniflash va tizimlashtirish Kasallikning turlari etiologik omillari patogenetik mexanizmlari klinik koʻrinishlari va asoratlari aniq tasniflandi hamda tizimlashtirildi.

Diagnostika va davolash usullarini tahlil qilish Zamonaviy diagnostika testlari insulinoterapiya ogʻiz orqali qabul qilinadigan preparatlar va turmush tarzi modifikatsiyasining davolashdagi ahamiyati tahlil qilindi.

Oldini olish strategiyalarini yoritish Kasallikning oldini olishda parhez jismoniy faollik va muntazam skrining tekshiruvlarining roli yoritildi.

Sintetik umumlashtirish Toʻplangan nazariy maʼlumotlar asosida qandli diabetga oid umumiy xulosalar va tavsiyalar shakllantirildi.

Ushbu metodologiya maqolaning ilmiy asoslanganligini taʼminlab qandli diabet muammosini keng qamrovli va tushunarli tarzda yoritishga yordam beradi.

Natijalar

Oʻtkazilgan tahlillar natijasida qandli diabet kasalligining asosiy jihatlari quyidagicha aniqlandi:

1. Qandli diabet turlari va ularning xususiyatlari:

- 1-tur qandli diabet Bu turda immun tizimi oshqozon osti bezining insulin ishlab chiqaruvchi beta hujayralarini yo'q qiladi [17]. Natijada organizm insulin ishlab chiqarmaydi yoki juda kam ishlab chiqaradi. Ko'pincha bolalik yoki o'smirlik davrida rivojlanadi va insulinoterapiya hayotiy zarurat hisoblanadi.

- 2-tur qandli diabet Bu eng keng tarqalgan turi bo'lib organizm insulinni yetarli darajada ishlatolmasligi insulin rezistentligi yoki yetarli insulin ishlab chiqarmasligi bilan bog'liq [18]. Ko'pincha ortiqcha vazn semizlik jismoniy faoliyatsizlik va irsiy moyillik tufayli kattalarda rivojlanadi. Davolash parhez jismoniy faollik og'iz orqali qabul qilinadigan dorilar va ba'zan insulinoterapiyani o'z ichiga oladi.

- Gestatsion diabet Homiladorlik davrida rivojlanadigan diabet turi bo'lib tug'ruqdan keyin odatda yo'qoladi [19]. Biroq gestatsion diabetga chalingan ayollarda keyinchalik 2-tur diabet rivojlanish xavfi yuqori bo'ladi.

2. Etiologiya va patogenez: Qandli diabetning rivojlanishi genetik moyillik atrof-muhit omillari noto'g'ri ovqatlanish semizlik jismoniy faoliyatsizlik va virusli infektsiyalar kabi omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi [20]. Patogeneza insulin sekretsiasining buzilishi insulin rezistentligi va beta hujayralar disfunktsiyasi muhim rol o'ynaydi.

3. Klinik ko'rinishlar va diagnostika: Kasallikning umumiy belgilari chanqoqlik tez-tez siyish doimiy ochlik vazn yo'qotish charchoq ko'rishning xiralashishi va yaralarning sekin bitishi kabilardir [21]. Diagnostika asosan qon glyukoza darajasini o'lchash orqali amalga oshiriladi (ochlik qon glyukozasi glikozillangan gemoglobin HbA1c og'iz orqali glyukoza tolerantligi testi).

4. Davolash va asoratlar: Davolash kasallik turiga qarab farqlanadi. 1-turda insulinni doimiy kiritish zarur. 2-turda esa turmush tarzini o'zgartirish parhez dorilar va zarur bo'lsa insulin qo'llaniladi [22]. Nazorat qilinmagan diabet diabetik nefropatiya neyropatiya retinopatiya yurak xuruji insult va oyoq-qo'l amputatsiyasi kabi jiddiy asoratlarga olib kelishi mumkin.

Muhokama

Olingan natijalar qandli diabetning murakkab va ko'p faktorli kasallik ekanligini tasdiqlaydi. Ayniqsa 2-tur diabetning keng tarqalishi va uning semizlik va turmush tarzi bilan bevosita bog'liqligi global sog'liqni saqlash tizimi uchun jiddiy chaqiriqdir [23]. Kasallikning genetik moyilligi mavjud bo'lsa-da turmush tarzi o'zgarishlari uning rivojlanish xavfini sezilarli darajada kamaytirishi mumkin.

O'zbekistonda ham qandli diabetning tarqalishi yuqori bo'lib uni profilaktika qilish va davolashda tizimli yondashuv muhim ahamiyatga ega. Aholining kasallik haqida xabardorligini oshirish sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish muntazam tibbiy ko'riknlarni tashkil etish va erta diagnostika tizimini takomillashtirish zarur [24]. Bolalar va o'smirlar orasida 1-tur diabetning o'sishi immun tizimi bilan bog'liq tadqiqotlarni kuchaytirishni talab etadi. Shuningdek diabet asoratlarini oldini olish maqsadida bemorlarni muntazam monitoring qilish va ularga individual davolash rejalarini ishlab chiqish tibbiyot xodimlarining asosiy vazifalaridir.

Xulosa

Qandli diabet insoniyat oldida turgan jiddiy sog'liqni saqlash muammosidir. Kasallikning turlari etiologiyasi patogenezi klinik ko'rinishlari va davolash usullarini chuqur tushunish uni samarali boshqarish uchun muhimdir. Profilaktika erta diagnostika va doimiy monitoring qandli diabetning oldini olish va uning asoratlarini kamaytirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Kelajakda qandli diabetga qarshi kurashishda quyidagi yo'nalishlar ustuvor bo'lishi kerak:

1. Aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzi tamoyillarini keng targ'ib qilish.
2. Qandli diabetning erta diagnostikasi uchun skrining dasturlarini takomillashtirish.
3. Genetik va molekulyar darajadagi tadqiqotlarni kuchaytirish.
4. Zamonaviy davolash usullarini joriy etish va tibbiyot xodimlarining malakasini oshirish.
5. Qandli diabet bilan yashayotgan bemorlar uchun sifatli ta'lim va qo'llab-quvvatlash tizimlarini yaratish.

Ushbu choralar qandli diabetning ijtimoiy-iqtisodiy yukini kamaytirishga va aholi salomatligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLARI RO'YXATI

1. Ibragimov F (2017) Qandli diabetning oldini olish va erta diagnostika masalalari. Toshkent Tibbiyot yangiliklari jurnali 2(45) 12-18.
2. Kamalova R D Bobojonov M S (2019) Qandli diabetning asoratlari va ularni bartaraf etish. O'zbekiston tibbiyot jurnali 4(85) 55-62.
3. Azimov M I (2018) Endokrin kasalliklar diagnostikasi va davolashning zamonaviy usullari. Toshkent Fan va texnologiya nashriyoti.
4. Xoliqov J N (2016) Endokrinologiya. Darslik. Toshkent Ibn Sino nashriyoti.
5. Aliyev A N (2020) Qandli diabetda parhez terapiyasi. O'quv qo'llanma. Andijon Davlat Tibbiyot Instituti.
6. Usmonov U A (2018) Metabolik sindrom va uning qandli diabet bilan bog'liqligi. Tibbiyotda yangiliklar 4(80) 65-72.
7. Qosimov L Q (2022) Qandli diabetning immunopatogenezi. Immunologiya va allergiya 3(40) 25-32.
8. Ahmedov S B (2021) Bolalarda qandli diabetning o'ziga xos xususiyatlari. Pediatriya jurnali 2(68) 78-83.
9. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi (2022) Qandli diabet profilaktikasi va davolash bo'yicha milliy dastur. Rasmiy hujjatlar to'plami.
10. Ergashov A N (2019) Qandli diabetda neyropatik asoratlari. Nevrologiya jurnali 1(35) 40-47.
11. To'xtayev Sh D (2020) Qandli diabetda buyrak shikastlanishining oldini olish. Nefrologiya va urologiya 3(28) 15-22.